

6658

АНТ. ПАННЕКУК

Марксизм і Дарвінізм

Переклад

М. ГАЛАГАНА

1921

Київ — Відень — Львів

Видання і наклад

Закордонної Групи У. С.-Д. Р. П.

Марксизм і Дарвінізм

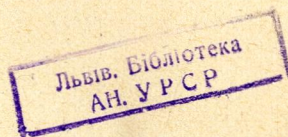
2118

10
АНТ. ПАННЕКУК

Марксизм і Дарвінізм

Переклад

М. ГАЛАГАНА

1921

Київ — Відень — Львів

Видання і наклад

Закордонної Групи У.С.-Д.Р.П.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

4562

Христофа Райсера Сини, Відень V.

З М І С Т:

	Стор.
Дарвінізм	7
Марксизм	17
Марксизм у класовій боротьбі	20
Дарвінізм у класовій боротьбі	23
Дарвінізм проти соціалізму	29
Принципи природи і учення про суспільство ..	38
Суспільне співжиття	42
Знаряддя, думка і мова	50
Орган тварини і знаряддя людини	60
Капіталізм і соціалізм	65

AS18.2:E

Дарвінізм.

Навряд чи є ще два імени дослідувачів, які опанували-б духовим життям людей у другій половині 19 століття в більшій мірі, ніж імена Дарвіна і Маркса. Їх учення викликали переворот світогляду широких мас. Їх імена вже від кількох десятиліть на устах у кожного, їх учення стоять у центрі духових змагань, котрими супроводяться теперішні прояви суспільної боротьби. Причина цього, в першій лінії, лежить у високо-науковім змісті цих наук.

Наукове значіння як марксiзма, так і дарвінізма полягає в переведенні принципу розвитку — тут в області органічного світу, світу тварин, а там в області суспільства. Принцип цей ні в якому разі не був новий; вже й раніше він був заступлений, а філософ Гегель поставив був його навіть у центрі своєї філософії. Через це необхідно означити ближче, в чому полягали успіхи Дарвіна та Маркса в цій області.

Учення, що рослини та тварини розвивались одно з другого, має походження з девятнадцятого століття. Раніше на питання про те, звідки походять тварини та рослини, яких ми знаємо до тисячі й сотні тисяч різних видів, давалась від-

повідь: при творенні світа всіх їх сотворив Бог, кожного відповідно до його виду. Ця примітивна теорія була в згоді з досвідом, по якому відомі тварини й рослини, судячи по найстаріjších звістках, все залишались незмінними. Цей досвід найшов свій науковий вислів у твердженні, що всі види незмінні, бо родителі завжди передають спадково дітям свої якості.

Але у рослин та тварин були де-які особливості, які мало по-малу змушували до иншого погляду. Їх можна було дуже добре звести до певної системи, яку встановив уперше шведський дослідувач природи Лінней. В ній тварини було поділено на відділи, відділи на класи, класи на порядки, порядки на семейства, а семейства на роди, з котрих кожний обіймав багато видів. Чим більше вони сходяться в своїх якостях, тим ближче стоять вони один до другого в системі, тим до меншої групи вони належать. Всі тварини, які належать до класи ссавців, виказують той самий загальний характер будови тіла. Підрядними прикметами відрізняються між собою копитні, хижі звіри, малпи, які представляють окремі порядки. Ведмеді, собаки та коти, що всі є хижі звіри, мають в будові тіла далеко більше спільного між собою, ніж з кіньми, або малпами. Ще більша схожість існує між окремими видами того самого семейства: кіт, тигр та лев подібні один до другого в багатьох тих подробицях, у яких вони відрізняються від собак та ведмедів. Коли-ж перейти від ссавців до инших клас, наприклад птиць або риб, то тут зустрічається вже далеко більше різниць, ніж серед якоїсь окремої одної

кляси. Однак, залишається спільний основний плян будови тіла, кістяк та поклад нервової системи. Він щезає тільки тоді, коли перейти від цього відділу, який охоплює всіх хребетників, до мякунів, членистих, або до поліпів.

Так увесь світ тварин можна поділити й розмістити ніби по шухлядах та полицках. Тут немає ніякої сваволі, тільки є впорядкування. Коли-б кожний вид тварин був створений цілком незалежно від усіх інших, то для цього не було-б ніякого ґрунту. Тоді не можна було-б зрозуміти, чому нема, наприклад, ссавців з шістьома лапами. Тоді треба було-б припустити, що творець при творенні наперед узяв собі за зразок, за оригінал упорядковану систему Ліннея. Але є також можливість і іншого способу пояснення. Спорідненість будови у тварин могла-б відповідати також і дійсній родинній спорідненості. По цій думці більша чи менша схожість в якостях являється показчиком вужчої чи дальшої відходячої родинної спорідненості, подібно тому, як брати та сестри більш подібні одно до одного, ніж дальші родичі. Види тварин було створено не кожний зокрема, а вони походять один од другого. Вони становлять родословне дерево, яке, починаючись від просто збудованих первісних тварин, розвітвлюється все далі й далі, і якого останніми найдрібнішими віточками являються існуючі види. Всі види котів походять від перво-кота, який разом з перво-собакою та перво-ведмедем походив від первісного першого типу хижого звіря. Первісний хижий звір, первісна копитна тварина та первісна малпа повстали ще в давній-

ший час від примітивного первісного ссавця і так все далі назад.

Це учення про походження оборонялось в першій половині 19 століття властиво Лямарком та Жоффрау Ст. Ілером. Але воно не знайшло загального признання. Воно залишилось ґеніяльною думкою, але нічим більш. Його фактична правдивість не могла бути доказаною цими ученими; воно залишилось гіпотезою, припущенням. Коли-ж в 1859 р. появилася у світ праця Дарвіна „Походження видів“, то вона вразила, як блискавка, й скоро придбала серед маси учених та освічених людей признання твердо встановленої наукової правди. З того часу учення про походження нероздільно звязане з іменем Дарвіна. Чим це пояснити?

Почасти тим, що все більш набіралось досвідного матеріалу для підпертя цієї науки. Пізнали звірів, які не давались добре впорядкуватись у систему, як-то ссавці, що несуть яйця, риби з легенями, безхребетні хребетники; наука про походження поясняла це просто, як переходові між головними ґрупами форми, які ще збереглися. При розкопуванні шарів землі знаходили все більше останків первісних тварин, які виглядали инакше, ніж сучасні; почасти вони показувались як первонаочальні форми сучасних тварин, почасти-ж вони показували в формах, які йдуть одна за другою, як-раз такий ряд, ніби старійші мало по-малу перетворювались у пізнійші. Далі була основана клітинна теорія; кожна рослина, кожна тварина складається з мільонів клітинок і образувалась із одної яйцевої клітини через безпере-

рівний поділ та диференціювання; через це також не могла більше здаватися чудною думка про те, що ці вищі організми повстали з примітивної одноклітинної істоти.

Але всі ці нові досвіди не могли все таки піднести теорію до степені твердо встановленої істини. Найбільш безпосередній доказ її правдивості був-би в тому, коли-б зміна одного вида тварини в другий фактично сповнилась видимо перед нашими очима. Але подібне спостереження виключене. Як же тоді взагалі можливо довести, що види тварин дійсно перероджуються в нові форми? Тим, що відкривається причина, движуча сила такого переродження. Це зробив Дарвін. Дарвін відкрив механізм розвитку тварин і тим доказав, що при певних відносинах із одних видів тварин необхідно мусять розвинутись другі види. До в'яснення цього механізму перейдемо тепер.

Його першою основою є суть спадковості, той факт, що хоч родителі і передають спадково дітям свої якості, але в той же час діти в подробицях відрізняються від родителів та поміж собою. Тому то тварини того самого вида не цілком подібні одна до другої, але на всі сторони відхиляються від середнього типу. Без цієї так званої змінливості взагалі було-б неможливим, щоб один якийсь вид тварини перетворився в другий. Для такого утворення нового виду потрібно далі тільки, щоб певна зміна супроти середнього типу ставала все більшою, все далі йшла в тому самому напрямку, аж поки не стане така велика, що тварина не належатиме вже

більше до ранійшого вида. Де-ж та сила, яка могла-б викликати таку все далі йдучу зміну в тому самому напрямкові?

Лямарк пояснював її вживанням та вправою певних органів, які через те ставали все досконаліїші. Як у чоловіка через бігання стають більш сильні мускули ніг, так і лев через вживання здобув собі сильні мускули, а заяць — бистрі ноги. Так само й жирафи придбали свої довгі шиї через те, що вони, щоб досягти на дереві листя, яке вони їдять, стараються достати головою все вище і для того витягають шию. Через це шия ставала все довша, і з якої-небудь короткошийої, подібної до антилопи, тварини, розвинулась дивовижна довгошия жирафа. Це пояснення мусіло де-кому показатися неймовірним та неvistачаючим для пояснення, наприклад, зеленого кольору жаби, що живе на дереві, який так добре служить цій тварині, як захистний колір.

Вирішення цього питання Дарвін переніс в иншу область досвіду. Розводники ріжних тварин та огородники уміють штучно викохувати все нові певні раси й ріжновидности. Як що огородник хоче викохати з якої-небудь рослини ріжновидність з великими квітками, то йому треба тільки перед збиранням знищити на цілій грядці всі рослини з малими квітками та залишити лише з великими. Коли він робить це що-року, то квітки стають все більші, бо кожне покоління в середньому подібне до родителів, а та частина його, котра заховується, має, значить, кожен раз більші квітки, ніж попередня генерація. Такого рода поступованням, почасти несвідомо, а по-

частин їй свідомо люде викохали собі з домашніх тварин та культурних рослин безліч рас, які відрізняються часто від первісних форм більше, ніж відрізняються один від другого дикі види.

Коли-б розводникові тварин поставили завдання із якогось виду антилопи з короткою шиєю викохати тварину з довгою шиєю, то в принципі ця справа йому не могла-б здаватись неможливою. Йому треба тільки було-б завсігди залишати екземпляри з довгою шиєю, парувати їх, а всі інші, раніше, ніж вони виростуть, усовувати. Коли-б він повторював це з кожною слідуючою генерацією, то шия мусіла-б ставати все довшою та в такий спосіб мусіла-б повстати довгошия тварина.

Тут досягається такий результат, бо свідомою воля ставить собі певну ціль і через те вибірає певні тварини для розплоду. Але чогось подібного нема в природі. В природі відхилення в усіх напрямках, які зустрічаються, мусять взаємно знов знищуватись, так що ніодно з них не може збільшуватись. Коли-ж цього не буде, то де тоді та сила в природі, яка робить вибір?

Дарвін довго стояв перед цією проблемою, поки знайшов її розв'язання в боротьбі за існування. В цій теорії відбивається час, в якому він жив, і спосіб продукції; бо капіталістична конкуренційна боротьба була тим, що послужило йому образом для боротьби за існування в природі. Не з якогось безпосереднього спостереження, тільки посереднє із праці економіста Мальтуса уявив він собі її. Факт, що в буржуазному світі сильно панує бідкування та голод і багато гине в конкуренційній боротьбі, Мальтус пробував по-

яснити тим, що населення завжди росте скорійше, ніж кількість готових засобів до життя. Для всіх, значить, нема харчів; вони мусять через те боротися один з другим за існування, при чому велике число гине з голоду. Цією теорією як капіталістична конкуренція, так і бідуння були обявлені неминучим законом природи. Дарвін в своїй автобіографії повідомляє, що ця праця привела його до думки про боротьбу за існування:

„В жовтні міс. 1838 року, с. т. п'ятнадцять місяців після того, як я розпочав був свої систематичні дослід, прочитав я випадково для відпочинку працю Мальтуса про населення; і через те, що я довго спостерігав спосіб життя тварин та рослин, я був добре підготований до того, щоб правильно оцінити боротьбу за існування, яка відбувається всюди; мені зараз же прийшло на думку, що при таких обставинах корисні відхилення мали-б вигляд зберегтись, а шкідливі загинути. Наслідком було-б при тому сформування нового виду. Таким чином я одержав тут нарешті теорію, з якою міг працювати далі.“

Для тварин це є фактом, що число їх через народження росте скорійше, ніж це допускається готовими для них харчами. „Нема ніякого винятку з правила, що всі орґанічні істоти в природний спосіб мають стремління так скоро зростати в числі, що земля була-б скоро вкрита нащадками однієї пари, коли-б їм не було перешкод.“ Через це мусить повстати завзята боротьба за існування. Кожна тварина дбає, аби

зберегти життя так, щоб сама вона завжди знаходила що їсти та щоб її не зіли інші. Вона бореться проти цілого ворожого їй світу своїми спеціальними якостями та оружжям: проти переслідуючих її хижих звірів, проти холодів, безводдя, спеки, наводнення та всіх інших явищ природи, які загрожують їй загибеллю. Насамперед вона бореться проти своїх товаришів по виду, які мають ті самі способи життя, те саме оружжя та ті самі здатності, ту саму поживу і тих самих ворогів. Розуміється, ця боротьба не є безпосередня; заяць не бореться безпосереднє з зайцем, а лев із львом — крім боротьби за самицю —, тільки ця боротьба за існування є боротьбою суперництва, конкуренційною боротьбою. Всі не можуть досягти дорослого віку, більшість мусить загинути, а залишаються тільки ті, що виходять переможцями в суперницькій боротьбі. Котрі-ж виходять побідниками в цій суперницькій боротьбі? Ті, що завдяки своїм якостям та своїй будові тіла найкраще знаходять поживу та найкраще уміють уникнути ворогів, с. б. ті, що при даних життєвих відносинах збудовані найбільш сприятливо. Виживають найбільш пристосовані. Боротьба за існування спричинює природний добір. „Тому, що індивідумів даного виду завжди народжується більше, ніж може остатись при житті, а через це боротьба, яка має продовжуватись, мусить загоратись все знова, зрозуміло, що істота, котра в якому-небудь одному відношенню вигідно для себе визначається понад своїми видовими товаришами, буде мати найбільший вигляд пережити

інших, а значить самою природою буде вибрана для розводу. А через те, що відхилення передаються у спадщину, цей вибраний індивідуум стає причиною того, що раса продовжуватиметься в цій новій, зміненій формі.“

Тут, значить, мається інше пояснення повстання жирафи. Коли в якійсь місцевості не росте трава, то тварини мусять годуватись листям з дерев, і всі ті, у яких шия закоротка для того, щоб досягти їх, гинуть. Сама природа робить вибір і все допускає існувати тільки тварини з довшими шиями. Відповідно добору, який роблять огорожники та розводники тварин, Дарвін називає цей процес „природним добором“.

Цей процес необхідно мусить виховувати все нові види тварин. Бо через те, що якого-небудь вида народжується забагато екземплярів, вони увесь час намагаються розпросторитися по-за межі своєї попередньої області. Що живе в лісі, йде на рівнину; що живе на полі, йде у воду; що живе на землі, лізе на дерева, щоб у нових обставинах знайти собі прожиток. В цих нових обставинах виказуються корисними де-які успособлення і зміни, які перед тим такими не були, і закріплюються; зі способом життя органі змінюються, пристосовуються до нових умов, і з старого вида виховується нова форма. Коли життєві умови, що змінюються на тисячу ладів, приносять з собою вже на землі тисячі пристосованих до них форм тварин, то постійне переселення існуючих видів в нові обставини збільшує це число форм ще в сотні разів.

Коли теорія Дарвіна пояснює нам в цій

спосіб спільне походження тварин, їх переродження та повстання з примітивних істот, то вона в той же час пояснює і дивну доцільність, яку ми зустрічаємо всюди в природі. Ранійше її могли пояснити тільки розумною дбайливістю творця; тут же її природне повстання представляється само собою. Бо ця доцільність являється нічим іншим, як пристосуванням до умов життя. Кожна тварина, кожна рослина добре пристосована до даних відносин через те, що всі ті, які збудовані менше доцільно, менше пристосовані, гинуть у боротьбі за існування. Зелена жаба, що живе на деревах, повставши колись від бурої жаби, мусить заховати цей зелений захистний кольор, бо кожний екземпляр, який від того відхилиться, легше помічається ворогами та комахами і знищується, або не так легко знаходить поживу.

Дарвін перший показав, що в такий спосіб мусять народжуватись із старих все нові види. Тим самим наука про походження, яка перед тим була тільки правдоподібним висновком із багатьох окремих явищ, що їх інакше не можна було пояснити, придбала зразу достовірність, як необхідний наслідок певних установлених сил. В цьому полягає головна причина, чому вона зразу опанувала науковими дискусіями та публичною увагою.

Марксизм.

Коли ми звернемось тепер до марксизму, то зараз побачимо велику подібність. Подібно до Дарвінового, наукове значіння Маркса полягає в тому,

що він відкрив движучу силу, причину, механізм суспільного розвитку. Що такий розвиток відбувався, йому, розуміється, не треба було доводити, бо всякий знав, що, починаючи від найдавнішого часу, нові суспільні форми заміняли постійно попередні форми. Але причина цього розвитку, а значить і його ціль, була незвісна.

Маркс виходив у своїй теорії з досвіду свого часу. Великий політичний переворот, який утворив тодішній політичний образ Європи, — французька революція, — був відомий загально, як боротьба кляс. Всякий знав, що він був в основі своїй ніщо інше, як боротьба буржуазії проти дворянства та короля за панування. Потім уже повстали нові клясові боротьби; в Англії в політиці запанувала боротьба індустріальної буржуазії проти поміщиків, а в той же час вставала вже й робітнича кляса проти буржуазії. Що-ж це були за кляси? В чому вони ріжнились? Маркс довів, що ці кляси відрізняються між собою ріжними своїми функціями в процесі продукції. Не привілеї стану, не володіння грішми, а іменно роля, яку вони відіграють в суспільному процесі продукції, означає приналежність людей до ріжних кляс. Із цієї продукції вони повстають, вона означає їхню суть, їх характер. Продукція є ніщо інше, як суспільний процес роботи, якою люде добувають собі з природи засоби для життя. Ця продукція в області матеріальних життєвих потреб становить основу структури громади, котра рішає про політичні відносини, суспільну боротьбу та форми духового життя.

Форми цієї роботи з бігом часу постійно

змінювались. Звідки йшла ця зміна? Форми роботи, продукційні відносини залежать від знаряддя, яким працюється, від техніки, взагалі від продукційних сил. В середньовіччі працювали невеликими інструментами, а тепер великими машинами; через те тоді панували ремесництво та феодалізм, а тепер великий капітал; через те тоді найважливішими клясами були феодальні дворяне та дрібна буржуазія, а тепер буржуазія та пролетаріят.

Розвиток знаряддя, технічних допомогових засобів, якими розпоряджають люде, становить, значить, основну причину, движучу силу всього суспільного розвитку. Люде, само собою розуміється, стремляться поліпшувати свої знаряддя, щоб робота була легшою і продуктивнішою, практика-ж вживання знаряддя, сама робота, наводить все їх думку на такі нові поліпшення. Через це відбувається постійний, повільний чи бистрий, поступ техніки, яка разом з тим змінює громадські форми праці. Повстають нові продукційні відносини, нові громадські установи, появляються й нові кляси. А через те одночасно повстають суспільні, с. б. політичні боротьби. Бо ті кляси, які панують при старому порядку продукції, намагаються штучно задержати свої установи. Навпаки кляси, які що й но повстали намагаються завести новий спосіб продукції; в той час, коли вони провадять клясову боротьбу проти кляси, яка досі панувала, і перемагають її, вони утворюють вільну дорогу для нового способу продукції, а тим самим також для незагальмованого дальшого розвитку техніки.

Так теорія Маркса знайшла движучу силу і

механізм суспільного розвитку. Тим було доведено, що історія не уявляє собою безпорядочної зміни різних форм суспільства, а є планомірним розвитком, який в цілому йде в певному напрямкові. Рівночасно тим було доведено, що суспільний розвиток не припиняється на теперішньому порядкові, бо техніка і в будучині буде також розвиватись в напрямі більшої досконалости.

Таким чином обидва учення, дарвінізм і марксизм, одно в області органічного світу, а друге відносно людського суспільства, піднесли принцип розвитку на ступінь твердо-обоснованої науки і сприяли її побідному походіві. Тим вони зробили учення про розвиток основою світогляду найширших кругів населення.

Марксизм у класовій боротьбі.

Але не тільки в цьому полягає наукове значіння цих ученнь. Розуміється, що якесь учення мусить мати велику наукову цінність, коли воно дійсно надовго опановує погляди людей. Але одного цього не досить. Вже не раз бувало, що наукове учення мало для науки дуже велике значіння, і все таки, по-за невеликим кругом учених, знаходило лише де-яку увагу. Так учення Ньютона про силу притягання є фундаментом астрономії, на якому основуються всі наші знання і предсказання на небі. Однак, воно знайшло при своєму появленні лиш де-кілька сторонників серед англійських учених і тільки півстоліття пізнійше воно стало відоме серед ширших кругів завдяки популярній праці Вольтера.

Але в тому нема нічого дивного. Наука являється допомоговим засобом в широкому змислі в процесі продукції; тут вона є спеціальністю окремої групи учених, як ковальство є спеціальністю ковалів; і її поступ попереду торкається тільки фахових людей науки, як нове залізо попереду торкається тільки ковалів. Тільки те, що вся людиність може практично вжити, в чому кожний член чує свій життєвий інтерес, тільки те проникає в широкі круги. Коли ми бачимо, що яке-небудь наукове учення збуджує ревність та пристрасть широких мас, то це є через те, що це учення дає їм зброю в класовій боротьбі. Бо класова боротьба є тим, що найсильніше збуджує дух та наповнює серця людей.

Найясніше це пізнати на марксизмі. Коли-б націонал-економічні учення Маркса не мали значіння для сучасної класової боротьби, то про них турбувалось би що найбільше кілька фахових учених. Але через те, що марксизм являється зброєю в класовій боротьбі пролетаріату, навкруги його лютує наукова боротьба; через те ім'я Маркса шанується міліонами, які про його учення знають тільки в загальних рисах, та гірко зненавиджене тисячами, які про нього зовсім нічого не знають. Значіння його для пролетарської класової боротьби є причиною того, що марксизм з одушевленням студіюють і шанують широкі маси та що він панує в духовій боротьбі нашого часу.

Класова боротьба пролетаріату була вже й перед Марксом, бо вона виростає сама собою із капіталістичного визиску. Робітники мусіли при тому прийти до думки про домагання іншого

громадського ладу, де визиск був би знесений. Але тоді соціалізм не міг вийти по-за межі домагання, надій та мрій. Маркс дав теоретичну основу робітничому рухові та соціалізові. Його теорія суспільности представляла громадський лад, як постійну течію, де капіталізм є тільки тимчасовою формою. Його дослідження тенденцій розвитку капіталізму показало, що цей останній наслідком технічної досконалости, що постійно підноситься, необхідно мусить розвиватись в напрямі соціалізму. При чому новий продукційний лад може бути досягнений тільки робітничою клясою в боротьбі з буржуазією, яка тому спротивляється, бо має інтерес до удержання старого. Соціалізм буде, значить, плодом, а при тому також і ціллю клясової боротьби робітників.

Тим самим і ця боротьба робітників придбала нову форму. Марксизм став зброєю в руках пролетаріату; він дав неясним надіям тверду ціль, він скріпив її ясним поглядом на розвиток суспільства і тим утворив основу для правильної тактики. З марксизма робітники могли довести кожному непостійність капіталізму, необхідність і певність своєї перемоги. Рівночасно марксизм розірвав із старими утопістськими уявленнями, ніби соціалізм мав прийти завдяки розумові та добрій волі всіх розсудливих людей, ніби він є вимаганням права та очевидности, ніби тут ходить про організування позбавленої дефектів, досконалої громади. Право та розсудливість змінюються разом з продукційним ладом, і кожна кляса має про те свої власні погляди. Тільки та кляса, що має інтерес до соціалізму, може боротися за нього,

при чому ходить не про якийсь досконалий світовий лад, але одиноко лиш про зміну способу продукції на ближчу вищу стунінь, на громадську продукцію.

Через те, що теорія Маркса про суспільність є необхідною для боротьби повстаючої робітничої класи, вона все в більшій мірі стає загальним добром народньої маси; через те вона все більше опановує її думку, її почуття, увесь її світогляд. Через те-ж, що вона є теорією суспільного перевороту, в середині якого ми стоїмо, вона й сама стоїть у центрі великих духових змагань, які супроводять цей господарський переворот.

Дарвінізм у класовій боротьбі.

Що марксизм своє значіння і увагу до себе завдячує тільки своїй ролі в класовій боротьбі пролетаріату, — це відомо всякому. Инакше, на загальний погляд, стоїть справа з дарвінізмом: бо тут річ іде про нову наукову правду, яка має побороти тільки релігійні пересуди та глупоту. Однак, не трудно побачити, що в дійсности тут справа стоїть подібно до марксизму. І дарвінізм не був абстрактною науковою теорією, яка мало по-малу, після ґрунтовної, об'єктивної перевірки пробилась в кола учених та була безпристрасно дискутована. Ні, зараз же, як тільки вона стала відомою, вона була пристрасно пропагована і поборювана; імя Дарвіна було або високо шановано, або глибоко зневажано людьми, які про його учення знали не більше того, що чоловік походить від малпи, та які напевне не мали права судити

про його правильність з точки погляду наукових основ. Дарвінізм також грав ролю в класовій боротьбі і тим пояснюється його бистре поширення та пристрась, з якою його боронили та поборювали.

Дарвінізм був зброєю буржуазії в її боротьбі проти феодальних клас, дворян, духовенства та князів. Це була зовсім інша боротьба, ніж боротьба пролетаріату. Буржуазія не була визискуваною класом, яка прагнула до знесення визиску; їй стояло на дорозі панування старої влади, бо вона сама хотіла панувати. Вона основувала свої претензії на свідомости того, що вона була найважнішою класом суспільства, проводирем продукції. Що могли протиставити цьому старі класи, які стали некорисними, непотрібними дармоїдами? Вони спірались на традиції, на своє старинне, божеське право. Релігійним ученням попи тримали в залежності широкі маси темного народу та противились стремлінням буржуазії.

Через це у власному своєму інтересі буржуазія мусіла підкопувати святість традиції та правдивість релігії. Її зброєю були природничі науки; вона виставляла супроти віри — науку, супроти традиції — ново-відкриті закони природи. Коли результати дослідження природи показали, що учення попів було обманом, то тим самим упав і божеський авторитет попів та була розбита святість традиційного родового права феодальних клас. Розуміється, що цим ще не було побіджено самих цих клас; матеріальна сила може бути знищена тільки матеріальною силою, але й духова зброя стає часом також сильним матеріальним засобом. Тому по-

встаючи буржуазія так високо цінила природничі науки.

Тут як раз впору прийшов дарвінізм. Бо він більше, ніж якийсь інший вислід науки, стояв у протиріччі до текстів Біблії; походження чоловіка від тварини руйнувало основу християнських догм. Через це буржуазія підхопила зараз-же ретельно дарвінізм.

Не в Англії. На цьому прикладі ми як раз бачимо, оскільки важливою для його поширення була роля його в класовій боротьбі. В Англії не було класи, яка мала-б інтерес в тому, щоб скористатися ним, як зброєю в класовій боротьбі. В Англії буржуазія панувала вже від кількох століть; від того часу вона заключила компроміс з королем та церквою, віддавала їм традиційну пошану. Вона, в масі, не мала ніякого інтересу в тому, щоб нападати або розбивати учення релігії. Через це, хоч нову теорію в Англії читано багато, але вона нікого не хвилювала. Вона залишилась науковою теорією, без великого практичного значіння. Сам Дарвін уважав її за таку і наумисно ухилявся від прикладення своєї теорії до людей, щоб не зачіпати релігійних пересудів. Тільки після довгих проволікань відважився він на те пізніше, коли інші зробили були вже давніше цей ступінь. В листі до Геккеля він скаржився також на те, що його теорія зустрінула так багато пересудів та байдужости, що він не сподівався ще пережити навіть цілковитого їх поборення.

Але в Німеччині, міг йому відповісти Геккель, було цілком инакше; тут вона знайшла одушевлене прийняття. В Німеччині як-раз в той час, коли

появилась теорія Дарвіна, буржуазія лаштувалась до нової боротьби проти панування абсолютизму та юнкерів. На чолі ліберальної буржуазії стояла інтелігенція, яка ще сильніше, ніж сама буржуазія, чула себе обмеженою завдяки відсталим відносинам та мусіла провадити духову боротьбу з тим більшим галасом, чим трусливішою в політичній боротьбі виказувала себе буржуазія. Ернст Геккель, визначний дослідувач, але ще більш сміла натура борця, в своїй праці „Природна історія сотворення світу“ зараз-же зробив із дарвінізму далекойдучі висновки, направлені проти релігії. Так учення Дарвіна знайшло собі скоро в широких колах одушевлене прийняття, супроти якого з другого боку стояло таке-ж гостре поборювання. І така сама боротьба відбувалась також в інших країнах на континенті. Всюди поступове ліберальне міщанство мало боротися проти реакційної влади, яка або була ще при пануванні, або, спіраючись на релігійні дрібно-міщанські класи, намагалась його собі завоювати. При таких обставинах і наукова боротьба провадилась також з завзятістю класової боротьби. Писання, що появились за і проти дарвінізму, не дивлячись на відомі в науці імена їх авторів, носили характер громадсько-полемичних писань. Відповідно до наукової висоти, багато популярних писань Геккела були дуже поверховими, в той час, як часто аргументам та запереченням його противників знаходимо рівні по своїй неймовірній глупоті хіба тільки в полемичних писаннях, направлених проти марксизму.

Від цього тісного зв'язку між дарвінізмом та

клясовою боротьбою буржуазії залежала також і дальша його доля. Ця клясова боротьба, як звісно, не була доведена до кінця, а скоро при-тихла. В Німеччині в 60 і 70 р. р. все ширші верстви міщанства почали ставитись до держави з побожністю. Помалу й інтелігенція стала змі-нятись та навчалась державного розуму. Серед учених зростав реакційний настрій; ті самі про-фесори, котрі з гордістю звали себе лейб-г'вардією Гогенцолернів, у своїх промовах про межі знання природи та про нерозрішні загадки доводили банкрутство наукового світогляду, — доказ, як тісно звязана реакція в політичній області з ре-акцією в області духовій.

Цей розвиток, в більшій чи меншій мірі, виявився в усіх країнах. Всюди почав виступати соціалістичний пролетаріят, всюди зростаючий робітничий рух загрожував пануючому ладові і через те все більше набірали сили серед бур-жуазії реакційні тенденції. Інтерес до поборю-вання релігії зник; з такою гарячістю провадже-на ранше боротьба поступового та реакційного напрямків все більше ставала дрібною сутичкою в середині пануючої кляси, партійною сваркою, в якій хоч і кидали один в одного гучними висловами, але в дійсности все більше зближу-вались. Інтерес до науки, як революційної зброї в клясовій боротьбі, зник, в той час, як усе силь-нійше й нахабнійше виступав реакційно-християн-ський напрямок, який хотів зберегти для народу релігію. Разом з потребою в науці змінювалась також і повага до неї. Ранійше освічена буржу-азія будувала на науці матеріалістичний, проти-

релігійний світогляд, в якому вона бачила розрішення всіх загадок світу. Тепер-же все більше розпросторюється містицизм: що було вияснено, оказалось незначним, а те що осталось невиясненим та здавалось невияснимим, оказувалось незвичайно великим та охоплюючим найважливіші питання життя. Скептичний, критичний, сумнівний настрій проти раніше так шанованої науки запановував всё більше.

Це виявилось також і супроти дарвінізму. Що, властиво, пояснило це учення Дарвіна? Всі основні загадки воно залишило нерозрішеними! Звідки ця дивна природа спадковости, звідки ця спосібність істоти доцільно змінюватись? Тут лежить, власне, повна таємниці загадка життя. І що залишилось від цілого дарвінізму після пізнішого критичного розбору?

Розуміється, з Дарвіном розвиток науки не припинився, а з його теорією пішов ще сильніше. Розрішення однієї проблеми завсідги ставить ряд нових проблем, які стояли позаду неї, а тепер виходять на передній плян інтересу. Закони спадковости, які Дарвін мусів був приймати як основу, були досліджувані все краще. Про окремі фактори еволюції та боротьби за існування сперечались гаряче; коли одні звертали увагу на зміни, які були наслідком уживання та пристосування під час життя (с. б. принцип Лямарка), то інші дослідувачі, як Вайсман, такі зміни рішучо заперечували. В той час, як Дарвін припускав завсідги тільки зміни, що відбувались незвичайно помалу, ступнево, Де-Фріз знайшов випадки появи нових видів

що ніби раптово виплигнули. В той час, коли цим самим будівля учення про походження ставала в основі все кріпшою та кращою, поліпшення в окремих частинах часто справляли вражіння, ніби новіші досліді не залишили нічогосіенько від гордої будови Дарвіна. Через це було можливим, що зростаюча реакція мала тут ніби рацію; всякий поступ, який представляв справу в новому освітленні, реакція зараз же використовувала та розголошувала, як „банкротство дарвінізму“. Рівночасно й суспільні погляди впливають на науку. Реакційні учені для пояснення життєвих явищ вводять таємничі принципи духа та твердять, що неможна обійтись без припущення, яке не вимагало-б дальшого пояснення, внутрішнього стремління до ціли, що живе в кожній істоті. В цьому виявляється потреба знов заднім ходом ввести щось понадприродне, непоясниме — вислід зростаючої реакції серед тої класи, яка зпочатку несла прапор дарвінізму.

Дарвінізм проти соціалізму.

Дарвінізм зробив був велику послугу буржуазії в її боротьбі проти старої влади. Тому не могло статися так, щоб вона не звернула його також і проти свого иншого ворога, проти пролетаріату. Не через те, що пролетаріат був нібито ворожо настроєний до дарвінізму; навпаки: його передові борці, соціал-демократи, зараз же при появленні теорії Дарвіна з симпатією привітали її, бо вони бачили в ній потвердження й завершення своєї власної теорії. Не в тому розу-

мінні, як иноді думали поверхові противники, що вони хочуть ґрунтувати соціалізм на дарвінізмі. Суспільні домагання можуть спиратись тільки на суспільний ґрунт. Лише в тому розумінні, що доведення Дарвіном того, що і в незмінному ніби органічному світі панує еволюція, являється прекрасним завершенням та підтвердженням учення Маркса про поступовий розвиток суспільства.

Однак, це було в суті самої справи, що буржуазія повернула цей дарвінізм проти пролетаріату. Вона бореться на два фронти, і це знають реакційні класи. Коли буржуазія нападає на їх авторитет, щоб самій стати на їх місце, то вони відповідають вказівкою на небезпеку, що нищиться всякий авторитет. Вони указують на пролетаріат, який стоїть уже наготові стати до бою за спиною буржуазії, і тим вони надіються залякати цю класу перед революційним поступованням. Розуміється, тоді представники буржуазії відповідають: в цьому нема ніякої потреби; наша наука заперечує тільки ваш безпідставний авторитет та як-раз підпирає нас у нашій боротьбі проти ворогів усякого ладу.

На конгресі дослідувачів природи в 1877 р. реакційний політик і учений Вірхов поборював дарвінізм, аргументуючи тим, що він оказує допомогу соціалізму. „Будьте обачні з цією теорією, — крикнув він до дарвіністів, — бо вона з рідні тим теоріям, які наробили такого великого лиха в суспільній нам країні.“ Цей натяк на паризьку комуна мусів сильно вплинути іменно в рік переслідування соціалістів. Але що-ж сказати про вченість

професора, який поборює дарвінізм таким аргументом: він не є правдивий, бо такий небезпечний! Цього закиду, що він є в союзі з червоними революціонерами, Геккель не міг залишити на тому ученні, яке він боронив. Він зараз же роз'яснив і пізнійше повторював це в той же самий спосіб, що дарвінізм показує як раз безпідставність соціалістичних домагань та що дарвінізм і соціалізм „миряться з собою, як огонь і вода“.

І аргументів не далеко шукати. Як раз через появлення учення Дарвіна були вони під самою рукою. Дарвінівська боротьба за існування наїшла свій прототип у капіталістичній конкуренції; тепер-же, навпаки, капіталістична конкуренція прирівнювалась до боротьби за існування і тим самим підносилась до степені закона природи.

Розгляньмо докази Геккеля, яких головні думки повторюються у більшості авторів, котрі в подібний-же спосіб поборювали соціалізм при помочи дарвінізму.

Соціалізм — це теорія, яка предбачає природну рівність людей і прагне до їх суспільної рівності: рівні права, рівні обов'язки, рівні добра, рівні втіхи. Але дарвінізм є як раз науковим обґрунтуванням нерівності. Учення про походження показує нам, що еволюція тварин відбувається в напрямку все більшої дифференціації або поділу праці поміж окремими органами. Чим вище, чим досконалійше тварина, тим далі пішла ця внутрішня нерівність. І в суспільстві ми бачимо цей поділ праці поміж спеціально-

стями, клясами і т. д., і чим вище стоїть державність, тим далі вперед пішов цей поділ праці з його нерівністю витрати сили, нерівністю здатности, майна та платні. Тому учення про походження „можна рекомендувати, як кращу протиотруту проти безґрунтовної нісенітници соціалістичного урівнювання.“

Це ще більше впливає особливо із дарвінівської теорії добору. Соціалізм хоче знести конкуренцію, суперницьку боротьбу за існування. Але дарвінізм учить, що ця боротьба природна і неминуча, ніщо инше, як людська форма діючого для всього орґанічного світу закона природи. І не тільки природна, але також корисна й благодійна. Боротьба приносить все більшу досконалість, і це удосконалювання полягає в постійному видаленні нездатних. Тільки вибрана меншість кращих, сильніших індивідумів є в стані видержати конкуренцію, в той час, як велика більшість необхідно мусить загинути. Всі покликані, але мало вибраних. Боротьба за існування разом з тим є побідою кращих, в якій гірші, нездатні гинуть. Можна на це скаржитись, як можна також наприклад скаржитись на те, що люде вмірають, але тим цього факту неможна ані заперечити, ані змінити.

Тут треба зауважити, як часом незначне переставлення однозначних слів дуже сприяє ціли захисту капіталізму. Дарвін говорив про виживання найбільше пристосованих, тих, що найкраще пристосовані до відносин.

Але через те, що разом з тим инші побіджують у боротьбі завдяки своїй кращій орґанізації,

легко доходять до того, що називають їх діяль-
нішими, а зрештою й зовсім „найкращими“;
цей вираз витворив Герберт Спенсер.

Тим самим тоді й переможці в суспільній
боротьбі, великі капіталісти, були-б проклямовані,
як найкращі люди.

Геккель у головному залишився все при цім
погляді; в 1892 р. він висловився так: „Дарвінізм
— теорія добору — в світлі безпристрасної критики
являється, як аристократичний принцип; він осно-
ваний на побіді найкращих! Поділ праці, на
якому переважно основана все поступаюча вперед
еволюція органічного світу, з необхідністю ви-
кликає все більшу різницю характеру, все зро-
стаючу нерівність індивідумів, їх діяльності,
виховання та положення. Чим вище підноситься
людська культура, тим більшими мусять бути
різниці та степені між різними працюючими
класами, які співділяють в її складній машинерії.
— Комунізм та рівність умов життя й обов'язків,
до якої прагне соціал-демократія, були-б рівно-
значними поворотом до варварства, до первісного
звірячого стану примітивних народів.“

Англійський філософ Герберт Спенсер ще
перед Дарвіном основував на боротьбі за існу-
вання, а потім найтісніше зв'язував з дарвініз-
мом свою теорію суспільности, яка була теорією
буржуазного індивідуалізму. В звіриному
світі старі, хворі й слабкі звіри постійно нищаться,
і залишаються тільки здорові й сильні. Тому
боротьба за існування є в той же час процесом
очищення раси, яка через це застерігається перед
знищенням. Благодійний вплив боротьби, де

кожний має більший чи менший успіх відповідно
своmu старанню та якостям, полягає в тому, що
суворим вихованням запевняється найбільш мож-
ливе удосконалення. Коли-б конкуренція припи-
нилась, і кожний був би певний свого прожитку
без боротьби, без напруження сил, то раса не-
обхідно мусить підупасти. Коли кволе, негодяще,
слабе штучно охоронюється і удержується при
житті, то неминучим наслідком цього мусить
бути поступенна деґенерація, підупадання раси.
Як що симпатія, яка виявляється в благодійности,
переходить свої розумні границі, то вона не
досягає своєї мети; замість зменшення страж-
дання, вона ще збільшує страждання для сліду-
ючих поколінь. Добрий вплив безпощадної бо-
ротьби за існування видно на диких звірях.
Вони повні здоров'я й сили, бо мусіли перейти
сувору школу тисячі небезпек та напруження
своїх сил, в якій гине все те, чому бракує тільки
хоч найменшого. У людей та домашніх тварин
є звичайним явищем хвороби й слабости, бо тут
хворі й слабі з інших зглядів штучно удержу-
ються. Соціалізм, який хоче усунути серед люд-
ства існуючу боротьбу за існування, необхідно
викличе в людстві прогресивну деґенерацію тіла
й духа.

Це є основні думки того доказу, котрий
уживає дарвінізм як зброю для захисту буржуаз-
ного ладу. Хоч він і виглядає з першого погляду
сильно, та соціалістичним провідникам не трудно
було доказати його безпідставність. Бо це зде-
більшого старі аргументи, які уживались для
капіталізму проти соціалізму, перебрані тільки

у дарвіністські вирази; вони свідчать про однаково велике незнання соціалізму, як і капіталізму.

При порівнанні суспільства з звіриним тілом не звертається уваги на те, що окремі люде відрізняються між собою не вповні так, як різні клітини та орґани тіла, тільки вони відрізняються в степені своїх якостей. Поділ праці в суспільстві не може йти так далеко, що у людини гинуть всі інші її спосібности на користь якоїсь однієї спосібности. Зрештою кожний, хто хоч трохи розуміє соціалізм, знає, що при соціалізмі доцільний поділ праці не щезає, а лиш уможлиблюється в правильний спосіб. Не знищуються різниці поміж людьми, їх таланами та заняттями, а нищиться різниця поміж робітниками та визискувачами.

Відносно звірів, без сумніву, є правильним, що в боротьбі за існування найбільш досконалі тілом, найбільш сильні й здорові звіри цим побіджують; але це не відноситься до капіталістичної конкуренції. Хоч серед дрібної буржуазії перед усім грають ролю спритність в справах та енергія, але при дальшому розвитку перемога все більше залежить від посідання капіталу. Більший капітал побіджує менший навіть там, де менший капітал знаходиться в діяльних руках. Не особисті якості, а гроші та багатство рішають про успіх у боротьбі за існування. Властителі малих капіталів гинуть при тому не як люде, тільки як капіталісти; вони видаляються не з життя, а з серед буржуазії. Капіталістична конкуренційна боротьба тому є де-що зовсім

інше, як по умовах, так і по результатах, ніж боротьба за існування в світі звірів.

Люде, що гинуть як люде, є члени іншої класи, які зовсім не беруть участі в конкуренційній боротьбі. Робітники з капіталістами не конкурують, а продають їм свою робочу силу. Через те, що вони не мають власности, вони не мають нагоди коли-небудь зміряти свої, можливо, видатні талани з таланами капіталістів. Вони бідні й нужденні не через те, що були побиті в конкуренційній боротьбі завдяки своїй малій „придатности“, але тому, що їх робоча сила дуже низько оплачується. Через це їхні діти, хоч і обдарені здоров'ям та силою, гинуть у великому числі, в той час, як діти багатих дбайливо охороняються та виховуються, навіть, і при несприятливих обдарованнях. Слабість, яка спричиняє загибель, не є природною, спадковою способністю, але зовнішньою обставиною. Через визиск, зниження платні, безробіття, кризи, умови мешкання, довгий робочий день капіталізм штучно витворює всі ті несприятливі обставини, дякуючи яким гине таке велике число сильних, життєздатних, часто найбільше життєздатних, зародків.

Таким чином соціал-демократам не трудно було довести безґрунтовність прикладання дарвінізму до суспільства. Але не тільки соціал-демократи повстали проти доказів буржуазних дарвіністів. Бо ці докази були не тільки обороною буржуазного суспільства, ні, вони були обороною найбрутальнішого визискування, безоглядного гнічення всього слабого. Сила є право, це було

змістом цього учення, успіх доказує досконалість. Воно було направлене не тільки проти соціалізму, але й проти всякої соціальної реформи та всякої філантропії, яка намагалась зм'якшити найгіршу нужденність та ті дефекти нашого суспільного ладу, що надто кидаються в очі. Через це проти нього виступили соціал-реформісти та філантропи, ці етично настроєні буржуа. Вони мали для цього тим більшу підставу, що те учення в основі було небезпечне навіть для самого буржуазного суспільства. Бо вже виступав пролетаріят, який ґрунтував своє право на своїй зростаючій силі. Тому всі ті, що не хотіли нічого знати про боротьбу силою та пробували ублаготворити пролетаріят поліпшеним капіталізмом, мусіли поборювати учення буржуазних дарвіністів.

Вони підкреслювали при тому перед усім етичний бік питання, в чому знаходили піддержку етико-соціалістів, тих, що хочуть ґрунтувати соціалізм на етиці. Чи є ті прикмети, котрі запевняють перемогу в капіталістичній конкуренційній боротьбі, тими прикметами, усилення яких треба бажати в інтересах поступу? Ні, як раз навпаки! Хитрування, безцеремонність, обман,— в цьому полягає „ділова спритність“, дякуючи якій може чоловік підвестись вгору в діловому світі. В гарячій конкуренційній боротьбі, зрештою, вживається засобів, що ведуть просто повз тюрму, і книга карних законів стає одинокою мірою морально-допустимого. Капіталістична боротьба за існування не веде до перемоги найбільш спосібних в моральному змислі; тому її наслідком є не по-

ліпшення людства в моральному відношенні, а скоріше його погіршення. Але як раз через це люде мусять втрутитися в цю боротьбу. Боротьба за існування в людському суспільстві не може бути проваджена по диким, безпощадним принципам звіринного світу. Людина не є скотиною. Як свободна, моральна істота, яка ставить собі вищі цілі, вона мусить припинити безграничне панування цього закону природи. Вона може боротьбу змягчити та поставити розумний, моральний світовий порядок на місце звіринного.

До цієї останньої думки треба замітити, що про припинення закону природи, розуміється, не може бути мови. Думка про те, що закон не може діяти тому, що він протирічить нашим моральним почуттям, не має ніякого змісту супроти дійсного закону природи. Треба тільки розслідувати, чи і в якій мірі він діє при різних умовах. І в цьому пункті вивні виказалось, що безкритичне перенесення Дарвінівських принципів на людський світ веде до помилкових і невірних висновків.

Принцип природи і учення про суспільство.

Цей результат не є випадковим. Дарвінізм і марксизм є два різні учення, з яких одно відноситься до світу тварин, а друге до суспільства. Вони доповнюють одно друге в тому зміслі, що по Дарвінівському принципу світ тварин розвинувся аж до людини і що марксизм представляє дальший закон розвитку людей з того моменту, коли вони піднеслись вгору із тваринного світу. Коли-ж хочуть одно учення перенести в область

другого, де діють інші закони, то неминуче придуть до помилкових висновків.

Це буває іменно тоді, коли хочуть із якогось закону природи вивести, яка саме суспільна форма є природною, або згідною з природою. Стремлінням буржуазних дарвіністів було як раз із дарвінізму, що відноситься до світу тварин, зробити висновок, що капіталістичний суспільний лад з ним годиться, тому він є ладом, що відповідає природі і мусить на завжди залишитись. Навпаки, були такі соціялісти, які в той же спосіб хотіли довести про соціалізм, що це теж лад, який відповідає природі. При капіталізмі, доказують вони, боротьба за існування провадиться не рівною, але штучно-нерівною зброєю. Природна перевага здоровіших, сильніших, кращих, інтелігентніших, або моральніших індивідуумів не може мати значіння, бо про результат боротьби рішають уродження, стан, а насамперед посідання грошей. Соціалізм усуває цю неприродну нерівність і тим самим уперве може проявитися дійсна боротьба за існування, в якій рішає особиста перевага. Згідно з Дарвінівськими принципами соціалістичний продукційний лад можна, значить, назвати дійсно природним та природі відповідаючим ладом.

Як критична противність поглядам буржуазних дарвіністів цей доказ не поганий. Але він має таке-ж гниле коріння, як і ті. Обидва докази що приводять до протилежних вислідів, є фальшиві, бо виходять вони з основної, давно вже побореної ідеї про те, що є якийсь природний або відповідаючий природі суспільний лад.

Марксизм навчив нас, що суспільного ладу

який би відповідав природі, нема й не може бути. Або инакше кажучи: кожний суспільний лад відповідає природі, бо кожний суспільний лад є необхідним і природним при певних умовах, які лежать в його основі. Нема якогось одного певного суспільного ладу, який треба-б уважати природним, а найрізнородніші суспільні порядки змінюють один другого в наслідок розвитку, кожний для свого часу так само відповідає природі, як слідуючі для пізнішого часу. Капіталізм не є, як думає буржуазія, самотнім природним ладом, так, як не є самотньо-відповідаючим природі соціалістичний світовий лад, як то хочуть доказати нам де-які соціалісти. В умовах 19 століття капіталізм відповідав природі так же, як це було з феодалізмом в умовах середніх віків, і як це буде з соціалізмом при майбутній ступені розвитку продукційних сил. Спроба представити якийсь один суспільний лад, як самотній відповідаючий природі, є так само беззглядною, як і бажання представити яку-небудь тварину найдосконалішою з усіх тварин. Дарвінізм учить нас, що кожна тварина по своєму, для спеціальних умов свого життя є однаково досконалою, с. б. однаково пристосованою; а марксизм учить як-раз, що кожний суспільний лад є пристосований для своїх умов і в цьому розумінні є добрим і досконалим.

В цьому полягає основна причина, чому спроба буржуазних дарвіністів захистити загигаючий капіталізм при помочи дарвінізму необхідно мусіла розбитись. Природничо-наукові аргументи в суспільних питаннях мусять майже завсігди

привести до невірних висновків, бо природа, в ширшому об'ємі, за час історії людства остається все тою самою, в той час як форми суспільства за цей час змінюються швидко й постійно. Що двигач суспільство та грає ролю в суспільному розвитку, те може вияснитись тільки через студіювання самого суспільства. Марксизм і дарвінізм мають, значить, оставатись кожен в своїй області; вони стоять незалежно один від другого і безпосереднє один з другим не мають нічого до діла.

Але тепер повстає важливе питання. Чи можемо ми остатись при тому висліді, що для суспільства має значіння марксизм, а для орґанічного світу тільки дарвінізм, без того, що вони можуть бути прикладені в другій області? В практиці дуже зручно мати один принцип для людського світу, а другий принцип для світу тварин. Але при цьому не береться на увагу, що людина є також твариною. Чоловік розвинувся з тварини, і ті закони, які мають силу для світу тварин, не можуть-же враз стратити свого значіння і для нього. В усякому разі чоловік є дуже особливою твариною. Але тоді необхідно з того особливого, що відріжняє чоловіка від тварини, вивести, чому принцип, що має значіння для тварин, не має сили відносно людини, або чому він прибірає иншу форму.

Тут стоїть перед нами, значить, дальша проблема. Для буржуазних дарвіністів ця проблема не існує; вони прямо обявляють людину за тварину і через це без дальшого вагання прикладають принцип дарвінізму і до людини. До яких

помилкових висновків вони через це приходять, ми бачили. Для нас справа не є така проста; ми мусимо насамперед вияснити собі різниці між людиною та твариною, а з них мусить виказатись, чому принципи дарвінізму в людському світі змінюються на інші принципи, на принципи марксiзму.

Суспільне співжиття.

Перша особливість, яку ми помічаємо у людини, полягає в тому, що вона є громадською істотою. Цим відрізняється вона в усякому разі не від усіх тварин, бо і між тваринами є такі види, які живуть громадами. Але вона відрізняється, як ми бачили при розслідуванні учення Дарвіна, від тих тварин, котрі борються за поживу одинцями, кожна для себе, проти всіх інших. Не з тими тваринами, які подібно більшості хижих звірів живуть по-одинці, треба порівнювати людину, але з тими, що живуть у громадах. Суспільне співжиття є новою, досі нами не узглядненою силою, яка викликає у тварин нові відносини та нові прикмети.

Зовсім також неправильно добачати в боротьбі за існування одиноку, над усім пануючу силу, яка надає форму органічному світові. Боротьба за існування є головною силою, яка пояснює повстання нових видів. Але сам Дарвін дуже добре знав, що також і інші сили співділяють при образуванні форм, звичок та якостей живих істот. Власне в своїй пізнійшій праці „Походження людини“ він детально розглянув питання полового добору та представив, як конкуренційна

боротьба самців за самиці викликала яскраві фарби у де-яких птиць і метеликів та співучі голоси у інших птиць. Там він присвятив також одну главу суспільному співжиттю. Багато прикладів про це дає також і праця відомого анархіста Крапоткіна: „Взаємна поміч як фактор еволюції“ *). Найкраще представлення впливу суспільного життя знаходиться в творі Каутського „Етика і матеріялістичне розуміння історії“.

Коли якесь число тварин живе вкупі — в групі, гурті чи табуні, — то вони спільно провадять боротьбу за існування проти зовнішнього світу. В середині такої групи боротьба за існування припиняється: тварини, що живуть вкупі не вступають більше між собою в конкуренцію, в котрій слабший гине. Противно, слабший тішиться такою самою вигодою, як і сильні тварини. Коли де-які тварини, дякуючи своєму гострому нюхові, більшій силі або кращому досвідові, мають удачу знайти краще пасовисько та краще можуть оборонитись від ворогів, то ця удача не припадає їм особисто,

*) Крапоткін указує на те, що російські ученики Дарвіна уперше піднесли цей фактор взаємної помочи; він відносить це до того, що вони мали найкращу можливість спостерігати життя тварин на широких степах. Однак головної причини треба шукати в тому, що капіталістична конкуренція, яка в західній Європі зробила ідею боротьби всіх проти всіх всякому приступною, в Росії ще не опанувала життям, і дух сільського комунізму, який ґрунтується на взаємній допомозі, ще сильно впливав на уявлення російських суспільних кругів. Чоловік завжди бачить природу через окуляри своїх власних суспільних відносин.

але нею користується ціла група, в тому числі і менше обдаровані індивідууми. Приєднання до більше обдарованих усуває, значить, у деякій мірі для менше обдарованих значіння їх несприятливих якостей.

Але головна вигода виростає для всіх разом членів із цього співжиття. Обєднання їх сил дає групі нову, далеко більшу силу, ніж має найсильніша тварина кожна окремо. Завдяки цій обєднаній силі беззахистні травоїдні можуть оборонитись від хижих звірів, а ці не відважуються нападати на них. Також тільки в цей спосіб можна дати достаточний захист молодим тваринам; значить, співжиття дає всім членам громади значні вигоди. Друга вигода полягає в тому, що при суспільному співжитті уможлиблюється поділ праці. Такі тварини посиляють наперед розвідників, або виставляють сторожів, які пильнують про безпеку, в той час як усі інші, не уважаючи на ніщо, використовують можливість поїсти чи попастись, а на знак остороги сторожів усі зникають.

Така громада тварин стає в де-якій мірі одиницею, одним організмом. Розуміється, тут залежність зостається безмежно більше вільною, ніж поміж клітинами тіла тварини; бо члени (громади) зостаються цілком однаковими — тільки у комах, бжіл та де-яких інших інсектів виступає органічна різниця — і вони, при несприятливих умовах, можуть жити також і по-одиноці. Але все-ж таки група стає обєднаним тілом, і тут мусить бути сила, яка держить укупі окремих членів.

Цією силою є соціяльні стимули, інстинкти, які держать тварини вкупі і через те є причиною продовження існування групи. Кожна тварина мусить ставити інтерес цілої групи вище свого власного; вона інстинктивно мусить все так поводитись, як то потрібно для існування групи, без огляду на саму себе. Як довго кожне з слабих трав'юдних при нападі хижого звіря думатиме тільки про власне своє життя та втікатиме, так довго кожен раз випадково збитий гурт знов розпадатиметься. Тільки тоді, коли цей сильний стимул до самозаховання перемагається сильнішим інстинктом: держання купою, і тварина ризикує власним життям, — тоді тільки залишається гурт вкупі та всі тішаються вигодами цього спільного життя. В цей спосіб мусять необхідно повстати самопожертва, відважність, відданість, дисципліна, вірність, совістність, бо де їх бракує, там розбивається союз, і тільки там, де ці якості сильні, продовжує він існувати.

Ці стимули розвиваються із звички та необхідности. Потім вони мало по-малу зміцнюються завдяки боротьбі за існування. „У живучих громадами тварин він (природний добір) вироблятиме нахил до забезпечення добра цілої громади, так що кожний її член має вигоди з цієї зміни“, пише Дарвін в своєму „Походженні видів“. Кожен гурт тварин знаходиться в конкуренційній боротьбі з іншими такими самими гуртами. Той гурт, який уміє найкраще вистояти супроти ворогів, виживає в цій боротьбі, в той час, як гірше успособлені гинуть. Але найкраще вистоять ті, в яких соціяльні стимули найсильніше роз-

винені; де-ж вони розвинені слабо, там тварини найлегше падають жертвою ворогів, або знаходять не такі добрі пасовиська. Ці стимули стають найважливішими і рішачими прикметами, які рішають, хто переживе в боротьбі за існування. Через це соціальні стимули, дякуючи боротьбі за існування виростають у пануючу полад усе силу.

Ці відносини кидають цілком нове світло на погляди буржуазних дарвіністів. Ці останні твердять, що тільки усунення всіх слабих є природним та що воно є необхідним для попередження погіршення раси, в той час, як охорона слабих є неприродною та веде до виродження. Що-ж тепер ми бачимо тут? В самій природі, в світі тварин, ми знаходимо, що слабих охороняється, що їм не треба держатись своєю лише особистою силою та що їх не усувається за їхню особисту слабкість. І цей порядок не тільки не ослаблює, ту групу, в якій він панує, але навіть зміцнює! Групи тварин, де найсильнійше розвинена взаємодопоміч, в боротьбі за існування держаться найкраще. Те, що обмеженій думці здається причиною слабости, виходить як-раз навпаки переможцем та побиває сильних, які борються поодинокі. Ця раса, що ніби деґенерується, і вироджується, побіджує цим та на практиці виказує себе здатною, кращою.

Тут ясно показується, оскільки короткозорі, оскільки обмежені та ненаукові твердження й аргументи буржуазних дарвіністів. Свої закони природи та свої поняття про відповідаюче природі беруть вони зі світу тварин, які живуть один-

цями, з тої його частини, з якою найменше можна порівнювати людський світ, в той час, коли тварини, що живуть в умовах, подібних до умов людського життя: вони залишають просто без уваги. Причина цього лежить, розуміється, в умовах їх власного життя: через те як-раз, що вони належать самі до класу, де бореться кожен за себе проти своїх конкурентів, вони бачать серед тварин тільки ті форми боротьби за існування, які подібні іменно до цієї буржуазної конкуренційної боротьби. Через це вони не добачають тих форм, які є для людей як-раз найважливіші.

В усякому разі вони свідомі того, що в світі тварин та людей не все є безоглядним егоїзмом. Буржуазні вчені говорять про те, що кожній людині вроджений є як егоїзм, самолюбство, так і альтруїзм, любов до ближніх. Через те-ж, що вони не розуміють суспільного походження альтруїзму, вони нічого не знають про границі та умови цього почуття; це залишається неясними ідеями, до яких вони не знають, як практично приступити.

Для людей має також значіння все те, що має значіння і для соціальних тварин. Наші малпоподібні предки та ті, що розвинулися з них, первісні люде, були беззахистні, слабкі тварини, котрі, як майже всі види малп, жили первісно вкупі. Тут мусіли повестати ті самі соціальні стімули та почуття, які потім розвинулись у людей в моральні почуття. Що наші звичаї та мораль є ніщо инше, як соціальні почуття тваринного світу, це загально відомо; уже Дарвін говорив

про якості тварин, які стоять в зв'язку з їх соціальними порядками та „які у людей назвали-б моральними“. Ріжниця полягає тільки в мірі свідомості; як скоро соціальні почуття ясно усвідомлюються людьми, вони набірають характеру морального почуття. Тут показується, що те, що буржуазні автори уважали часто за головну різницю між людиною та твариною, — моральні почуття, — це не є спеціальною властивістю людей, але походить просто зі світу тварин.

В самому походженню морального почуття лежить уже те, що воно розпросторюється не далі суспільних груп, до яких належить тварина чи людина. Воно служить практичній меті удержання вкупі цієї групи; по-за тим воно безцільне. Для якогось виду тварин об'єм і природа суспільних груп означені життєвими умовами і через те зостаються все приблизно ті самі. У людей же, противно тому, ці групи, ці суспільні одиниці, змінюються з розвитком господарства, а з тим змінюється також і круг впливу соціальних стимулів.

Первісні групи, основи диких та варварських народів, уявляють з себе далеко міцніші союзи, ніж групи тварин, бо у людей вони є не тільки конкурентами, але й просто одна з одною воюють та одна одну поборюють. Звісна й усвідомлена родинна спорідненість та спільна мова роблять союз ще багато міцнішим. Через те, що кожний цілковито приділений до власного свого племені, він не повинен безпомічно загинути. Тут соціальні стимули, моральні почуття, підпорядкування окремої одиниці загальові мусять розвинутиись од

найвищої сили. В дальшому розвитку суспільства племена зникають, або вони об'єднуються в більші економічні союзи — в міста і народи. Нові одиниці стали на місце старих, а їх члени вкупі ведуть боротьбу за існування, іменно боротьбу проти інших народів; спільна економічна приналежність рішає завжди про об'єм людських союзів, всередині яких ущуває взаємна конкуренційна боротьба і на які розпросторюються соціальні почуття. Наприкінці старих віків ми бачимо, що все тоді відоме людство об'єднується навкруги Середземного моря в одну цілість — в римську світову імперію. І в цей час повстає також учення, яке моральні почуття розпросторює на ціле людство та висуває принцип, що всі люде — брати.

Коли ми приглянемося до нашого часу, то побачимо, що ціле людство становить усе більше одну економічну цілість, хоч і дуже вільну; відповідно до того появляється, хоч здебільшого тільки абстрактне, почуття світового горожанства, яке відноситься до всіх цивілізованих народів. Сильніше є вже й почуття національності, власне у буржуазії, бо нації уявляють собою найміцніші союзи буржуазії, що поборюють один другого. Сильнішими над усе є соціальні почуття у відношенні до класових товаришів, бо класи становлять найважливіші соціальні цілості, внутрі яких важливіші інтереси людей однакові. В цей спосіб в людському суспільстві соціальні союзи та соціальні почуття змінюються відповідно висоті господарського розвитку.

Знаряддя, думка і мова.

Суспільне співжиття з його наслідком, моральними стимулами, є особливістю, яка відрізняє людину від де-яких, але не всіх тварин. Навпаки, є де-які інші особливості, які різко відділяють людину від цілого світу тварин, які належать тільки їй і ніякій іншій тварині. Це є насамперед мова, далі розумне думання. Людина також одинака тварина, яка послугується знаряддями, що їх сама зробила. В усіх цих пунктах у тварин намічаються тільки певні нахили, які розвинулись у людини в цілком нові, характеристичні прикмети. Багато є тварин, які розпоряджають голосом та можуть різними згуками порозумітись між собою. Але тільки людина має такі згуки, як означення, як назви дій та річей. Тварини також мають мізок, яким вони думають; але думання людини, як ми ще побачимо, виказує зовсім новий характер, котрий ми означаємо іменем розумного, або абстрактного думання. Тварини послуговуються також неживими речами для своїх цілей, напр., коли звивають кубла; малпи вживають часом дрючків або камнів; але тільки людина користується знаряддям, яке вона робить собі сама намірено для певного вжитку. Примітивні нахили в тваринному світі можуть нас переконати, що людина получила свої особливі прикмети не завдяки чудесному сотворенню, але через повільний їх розвиток. Питання про розвиток тих перших слідів мови, думання, вживання знаряддя до цього нововиступаючого характеру, який вони носять у лю-

дини, є властиво проблемою повстання людини з тварини.

При цьому треба насамперед зауважити, що людина була здатна до цього розвитку тільки як суспільна тварина. По-за суспільством мова так же непотрібна, як і око в темряві, і мусить на завігди згинутися. Мова можлива тільки в суспільстві і тільки в суспільстві потрібна, як засіб порозуміння його членів. Всі тварини, які живуть суспільно, мають які-небудь засоби порозуміння, бо інакше вони не могли-б поступати по спільно виробленим плянам. У первісних людей згуки для порозуміння, які були потрібні при спільній роботі, мусять розвинутихся мало по-малу до назв діяльності а потім і до назв річей.

І вживання знаряддя вимагає також суспільства, бо тільки в суспільстві можуть одержуватись необхідні до того знання. Кожна людина, що живе окремо, мусіла-б знов все наново винаходити для себе це вживання; зі смертю винаходця зникав би і винахід, і кожен мусів-би, починати з початку. Тільки в суспільстві досвіди та знання попередніх поколінь можуть задержуватись, розвиватись далі та набирати через це сталости; бо окремі члени групи, племена можуть умірати, але цілість є ніби невиміруща. Уміння вживати знаряддя не є природженим, а виучується тільки пізнійше; через те необхідна певна духовна традиція, яка можлива тільки при суспільному житті.

Як що спеціальні прикмети людини нерозділимі від її соціального життя, то вони стоять також в тісному звязку і між собою. Вони розви-

ватись не можуть окремо, але тільки спільно. Що думання та мова існують лиш разом, та тільки разом можуть розвиватись, мусить стати зразу ясним кожному, хто уявить собі природу свого власного думання. Коли ми думаємо свідомо, с. б. мислимо, то ми власне говоримо з самими собою; ми помічаємо тоді, що зовсім не можемо ясно думати без слів мови. Де ми думаємо без слів, там думка неясна, там ми не можемо виразно задержати окремі думки. Це може кожен пізнати з власного досвіду. Причина полягає в тому, що людське, так зване абстрактне, розумне думання є думанням поняттями, відбувається при помочи понять. Але кожне поняття ми можемо означити й задержати тільки через назви. Кожне поглиблення думки, кожне розширення знання мусить початись з того, що відзначається назвою, йому дається нова назва, або старій надається точнійше значіння. Мова є тілом думки, матеріалом, при помочи якого тільки і може будуватись людська наука.

Різниця між думанням людини і тварини дуже влучно висловлена Шопенгауером в цитаті, яку наводить і Каутський в своїй уже згаданій праці (ст. 95). Тварина в своєму поступованні керується наочними мотивами; тим, що вона бачить, чує, нюхає або помічає якимось інакше. Тому майже завсігди можна побачити й пізнати, що спонукало тварину при її поступованні, бо ми зараз-же це помічаємо, коли звернемо на те увагу. У людини це є зовсім інакше. Про неї ми не можемо наперед сказати, що вона зробить, бо мотивів, які її спонукують до поступків, ми не

можемо бачити; це є думки в її голові. Вона мислить сама з собою, при чому вона прикладає все своє знання, вислід попереднього досвіду, і з цього мишлення випливає її рішення поступити в той чи інший спосіб. Поступовання тварини рішаються безпосередніми вражіннями, поступовання-ж людини — абстрактними уявленнями, думками та поняттями. Людина „тягнеться ніби своїми невидимими нитками; при тому всі її рухи носять одзнаку умисного і наміреного, що надає їм вигляд незалежності, якою вони відрізняються від рухів тварини“.

Людина й тварина змушені своїми тілесними потребами шукати їх задоволення в предметах природи, якими вони оточені. Почуттєве вражіння є безпосереднім стимулом і початком, задоволення є ціллю і кінцем доцільного поступовання. У тварини поступовання слідує безпосереднє за вражінням; вона бачить здобич або поживу і безпосереднє за цим слідує скок, напад, їдження, або таке поступовання (як то підкрадання), яке завдяки певному способу життя є необхідним для нападу та наслідується як інстинкт. Або вона чує ворожий шелест і зараз-же тікає чи притаїться недвижимо, щоб зостатись непоміченою, в залежності від того, чи наділена вона бистрим бігом чи має захистний кольор. У людини-ж між почуттєве вражіння та поступовання втискується довгий ланцюг думок та мишлення в її голові, і відповідно вислїду мишлення вона вибирає кожен раз таке чи інше своє поступовання.

Звідки походить ця різниця? Не трудно

побачити, що вона як найтісніше зв'язана з уживанням знаряддя. Як думка втискується між почуттєве вражіння та поступок, так втискується знаряддя між людину та предмет, який вона хоче досягнути. Ще більше: через те, що знаряддя втискується між неї та зовнішній предмет, мусить також втиснутись і думка між вражіння та виконання. Бо людина не кидається безпосереднє своїм тілом на свою ціль, напр. на ворожого звіря або плід, але йде окружною дорогою: попереду хапає рукою знаряддя чи зброю (зброя належить до знаряддя), а тоді вживає знаряддя до овочу, чи направляє зброю проти звіря; бо в її голові не може на почуттєве вражіння зараз-же послідувати якась перша-ж дія, але її ум мусить іти окружною дорогою: від почуттєвого вражіння він направляється попереду на знаряддя чи зброю, а звідти тільки приходить до мети. Матеріальний окружний шлях застерігає духовий окружний шлях; думка що, тут появляється, є необхідним наслідком появиеного знаряддя.

Тут взято цілком нескладний приклад примітивного знаряддя та духового розвою початкової стадії. Чим складнішою є техніка, тим дальший є й матеріальний окружний шлях, тим дальшим мусить бути також і духовий шлях. Коли навіть знаряддя готуються заздалегідь, то і тут спогад про голод та боротьбу мусить привести до думки про знаряддя, а ця думка до думки про виготовлення його, щоб мати його потім готовим до ужитку. Тут втискується уже довший ланцюг думок між почуттєве вражіння та кінцеве задоволення потреби. Коли-ж, кінець кінців, при-

йдемо до поступовання сучасної людини, то ланцюг стає незвичайно довгим та складним. Робітник, якого роштитано та який через те передбачає в будучині голод, купує собі газету, щоб прочитати, де він може дістати нову роботу; він іде на залізницю, наймається, щоб тільки значно пізніше одержати гроші, на які він купує собі харчі. Все це він передумає в своїй голові, раніше, ніж зробить. Яка довга окружна дорога, котру робить тут ум безконечно сплутаними стежками раніше, ніж приходить до дії. Але це відповідає складному механізмові сучасного господарського ладу, де люде задовольняють свої потреби тільки завдяки високо-розвиненій техніці.

Тут, значить, те, що підносив Шопенгауер — заховану в голові нитку мишлення, яка снується і попереджує поступовання — ми зрозуміли вже, як необхідний вислід уживання знаряддя. Але найважливіше залишилось ще незгаданим. Людина розпоряджає не одним, а великим числом знаряддя, яке вона різно уживає та поміж якими вона може вибрати. Через те, уоружений своїм знаряддям, чоловік не стоїть на одному рівні з твариною, бо тварина все зостається наділена тою самою природною зброєю та знаряддям, в той час як людина може змінювати свої штучні допомогові засоби. В цьому полягає головна різниця між людиною та твариною. Людина є насамперед тварина з органами, які міняються. І через це вона мусить мати також спосібність вибрати поміж своїм знаряддям. В її голові думки йдуть одна за дру-

гою, і тут її розум направляється по черзі на кожне її знаряддя та дивиться, що з того виходить; відповідно до висліду цього мишлення вона вибірає своє поступовання. В ланцюзі думок, який веде від почутевого вражіння до поступовання, вона вміщає по черзі, як перемінні частини, різні думки і зрештою спинається на тій, яка найкраще відповідає цілі. Думання, свободне порівнювання між собою певного числа вибраних думок, — та річева прикмета різниці між думкою тварини та людини, — безпосереднє звязані з уживанням відповідно вибраного знаряддя.

Тварина не має цієї спосібности, бо їй це було-б безкорисно через те, що вона не зуміла-б тим чогось розпочати. Поступовання тварини завдяки будові її тіла обмежені дуже вузькими границями. Льву є вказаним наскакувати на свою здобич, і він не може думати про те, щоб наздогнати її бистрим бігом. Заяць збудований для бистрого бігу і не має ніякої зброї, коли-б він мав навіть охоту боронитись. Для цих, значить, звірів нема про що инше думати, як тільки про момент скоку чи втікання; це є момент, коли вражіння досягають певної міри, яка необхідна для виявлення дії. Кожна тварина збудована для одного певного способу життя; її дії мусять бути до того пристосовані та через це перейти в постійні звички, в інстинкти. Розуміється, що ці звички не є незмінні, тварина не є машиною; перенесені в инші умови, тварини скоро набірають инших звичок. Фізіологічно, в своїй основі, їхня мізкова діяльність не відрізняється від нашої. Вона є иншою тільки на практиці, по своєму результату. Не

в якості їхнього мізку, а в їхньому тілі лежить їх обмеженість; їхні поступовання твердо означені завдяки будові їх тіла та оточенню, які дають тільки невеликий простір для думання. Через це розумна думка людини була-б для тварини цілком некорисною та недоцільною спосібністю, котру вона не могла-б пристосувати та котра принесла-б їй більше шкоди, ніж користи.

Навпаки, людині безумовно потрібна ця спосібність, бо вона розпоряджає штучними знаряддями та зброєю, які міняє кожен раз відповідно до потреби. Коли вона хоче вбити оленя, вона бере лук; коли йде їй назустріч ведмідь, вона хапає сокиру; схоче вона розбити якийсь плід, бере молоток. Коли вона загрожена, то мусить подумати, чи краще їй втікти, чи уоружитися своєю зброєю. Людині, значить, конче потрібна спосібність свобідно в своїй голові передумувати та вибрати. Ця вища форма духової діяльності звязана з уживанням знаряддя, яке буває тільки у людей, як раз так, як звязана духовна діяльність взагалі з свобідною рухливістю.

Ця тісна і тверда звязаність думки, мови та знаряддя, які неможливі одно без другого, доказує, що вони всі мусіли ступнево розвиватись одночасно і разом. Як цей розвиток відбувався в подробицях, про це ми можемо, розуміється, тільки догадуватись. Без сумніву, це зміна умов життя причинилась до повстання предка людини з малпоподібної тварини. Переселившись із лісу, домівки малп, на рівнину, вона мусіла там засвоїти

инший спосіб життя; мусіла також розвинутись і різниця між руками для хапання та ногами для бігання. Із свого походження ця істота принесла з собою дві основні умови для дальшого піднесення — це суспільне співжиття та руку малпи, яка була успособлена до хапання предметів. Перші необроблені предмети, як каміння чи дрючки, якими користувались инколи при спільній роботі, попадали часом без наміру людям до рук і знов викидалися. Коли це інстинктивне, несвідоме вживання повторюється реґулярно, то воно мусить проникнути у свідомість.

Для тварини вся природа, що її оточує, є одним цілим, про подробиці якого вона несвідома. Вона не може свідомо відрізняти їх між собою, бо у неї для окремих частин та предметів природи нема назв, які нам уможливають це розрізнення. Природа не є незмінною; на зміни, які для тварини означають „поживу“ або „небезпеку“, тварина реаґує доцільно своїм поступованням; але вона застається одним неподільним цілим, і такою мусіла здаватися також і первісним людям. З цієї маси завдяки самій праці, яка становить найважливіший зміст життя, виступають потроху речі, які вживаються при роботі. Знаряддя, яке то являється бездушною мертвою річчю зовнішнього світу, то діє, як орґан самого нашого тіла, одушевлений нашою волею, виходить то по-за межі зовнішнього світу, то по-за наше тіло, котрі обидва є для того знаряддя однаково природними річами. Воно, як важлива частина в праці, одержує своє означення, якийсь згук, котрий означає також і саму діяльність, а через цю назву висовується ще ясніше

з серед оточення, як окрема річ. Починається розкладання світу поняттями та назвами, прояснюється самосвідомість, штучно пороблені предмети прикладаються при роботі намірено та свідомо.

Цей процес — бо це є процес, який відбувається надзвичайно повільно — є початком властивого появи людини. Бо як скоро знаряддя вживається свідомо і тому намірено шукається, можна вже сказати, що воно „продукується“; звідси до його оброблення тільки один ступінь. З першою назвою та першою абстрактною думкою людина принципіально уже є. Залишається тоді ще довгий шлях: перші необроблені знаряддя диференціюються відповідно до ужитку; з гострого каменю робиться ніж, клин, бурав, спис, стрілка; із сполучення каменю з дрючком виходить мало по-малу сокира. Цим первісний чоловік опановує хижого звіря й ліс та виказує себе як budouчого володаря землі. Разом з диференціюванням знаряддя, яке становить умову пізнішого поділу праці, розвивається також до нових, багатших форм і мова та думка, а в той же час свідомо думка знов-таки веде до більш доцільного вживання та поліпшення знаряддя.

Так штовхають вони одно одного вперед. Практика суспільного життя, праця — є первісним джерелом, з якого повстають та все удосконалюються техніка й думка, знаряддя і наука. Через свою працю малпо-людина піднеслась до справжньої людини. Вживання знаряддя є головною матеріальною основою усієї великої ріжниці, яка все більше означається між людиною та твариною.

Орган тварини і знаряддя людини.

Тут ми маємо таким чином головну різницю між людиною та твариною. Тварина добуває собі поживу та бореться з ворогами при помочи своїх власних органів тіла, людина-ж робить те саме при помочи штучно зробленого знаряддя. Орган (*organon*) є грецьке слово, яке означає також і знаряддя. Органи є натуральні знаряддя тварини, які у неї вирости. Знаряддя є штучні органи людини. Або ще краще: органів травини, як рівнозначний орган людини, відповідає рука разом із знаряддям. Ці останні два поділяють між собою ті функції, які мусить виконувати орган тварини сам. Рука стає загальним органом, який не є пристосований до якоїсь одної роботи, бо він служить разом для всіх через те, що вироблений тільки для держання та володіння всіми знаряддями. Знаряддя є зовнішні речі, які поперемінно беруться в руку і через те роблять її змінним органом зі змінними функціями.

З цим поділом функцій одкривається для людини можливість безконечного розвитку, якого не знає тварина. Бо рука може сполучитись в одно ціле з найрізноморднішими знаряддями, що є рівним всім можливим органам найрізномордних тварин. Кожна тварина збудована і пристосована до певного оточення, до певного способу життя. Людина з своїм знаряддям пристосована до всіх умов, уоружена для всякого оточення. Коняка пристосована до степу, а малпа до лісу; коняка в лісі так же безпорадна, як малпа в степу. Людина бере в лісі в руку сокиру, а на поляні заступ.

З своїми штучними допомоговими засобами вона може втиснутись у всяку область і всюди оселитись. В той час, коли майже всі тварини можуть жити тільки в певних областях, людина заволоділа усією землею. Кожна тварина, як висловився раз один знавець тварин, має свої сильні сторони, дякуючи яким вона удержується в боротьбі за існування, і свої слабкі сторони, через котрі вона падає жертвою інших тварин та не може безмежно розмножуватись. В цьому розумінні людина має тільки сильні сторони і не має слабих. Дякуючи своєму знаряддю вона є рівною кожній тварині; через те-ж, що знаряддя не залишається тим самим, а все поліпшується, людина підноситься кінець кінців вище од усякої тварини. Її знаряддя робить її паном творення, володарем землі.

В твариному світі також відбувається постійний розвиток та удосконалення органів. Але цей розвиток зв'язаний зі зміною тіла тварин та до того-ж відбувається дуже поволі, згідно з законами біології. Тисячоліття в процесі розвитку органічного світу не значать нічого. Та люде увільнилися з-під примусу цих біологічних законів, коли вони перенесли розвиток своїх органів на мертві предмети по-за своє тіло. Знаряддя може бути змінено дуже скоро, техніка поступає вперед з такою бистротою, яка є дивовижною в порівнанні з темпом розвитку органів тварини. Через це людство з того моменту, коли воно стало на ці нові шляхи, піднеслось за час небагатьох століть на таку висоту, яка ставить його понад найвищими тваринами так-же високо, як ці останні стоять понад найнижчими. З вина-

ходом штучного знаряддя зразу ставиться ніби певна ціль усьому розвитку тварин, бо за короткий час ці нащадки малі раптом підносяться до богоподібних та забірають цілу землю у своє виключне володіння. Спокійний розвиток органічного світу в розумінні Дарвіна раптом припиняється; з того часу, як людина, приручуючи, винищуючи, культивує, викохуючи, порушує та змінює умови життя на землі, вона установлює і творить ширші форми життя тварин та рослин відповідно до своїх цілей та своєї волі.

Через те з появленням знаряддя припиняється також і дальша зміна людського тіла. Органи залишаються такими, як вони були до тепер, з одним тільки винятком. Мізок, орган мишлення, мусів розвиватись разом зі знаряддями; і ми в дійсності бачимо, що різниця між вищими та нижчими людськими расами полягає головним чином в різниці кількості мізку. Але розвиток і цього органу припиняється на певному ступні. Від початку цивілізації функція мізку все більше перебирається штучними допомоговими засобами; наука збирається в книжках. Наша спосібність мишлення не є по суті сьогодні кращою та вищою, ніж була вона у Греків та Римлян, а може й у Германців; але наше знання виросло нечувано не в малій мірі через те, що орган духа був розгружений своїм штучним заступником, — книжками.

Встановивши різницю між людиною та твариною, звернімось тепер знов до питання про те, яких форм у обох них набирає боротьба за існування. Боротьба за існування є причиною

удосконалювання, бо недосконале нищиться. Це є непорушний принцип. Тварини стають через цю боротьбу все досконалішими. Але тут треба точніше в'яснити та подивитись, в чому полягає ця зростаюча досконалість. І тут не можна сказати, що тварини в цілому знаходяться між собою в конкуренційній боротьбі та стають досконалішими. Вони конкурують та борються своїми органами, с. б. тими органами, які для них важні в боротьбі за життя. Леви борються не хвостами, зайці — не очима, соколи — не дзьобом; лише леви борються своїми мускулами для стрибання та зубами, зайці — своїми ногами та ушима, соколи — своїми очима та крильми. Ми питаємо: що бореться, що провадить конкуренційну боротьбу? Відповідь така: борються органи. І ці органи стають при тому все досконалішими. Мускули та зуби левів, ноги та уши зайців, очі та крила соколів провадять конкуренційну боротьбу та через цю боротьбу стають досконалішими. Усі тварини залежать від цих органів і поділяють їх долю, долю побіджуючого сильного та побідженого слабого.

Поставимо тепер в такий же самий спосіб питання що до людського світу. Люде борються не при помочи своїх природних органів, а при помочи своїх штучних органів, при помочи знаряддя (в числі якого, як завсїгди, ми розуміємо, звичайно, також і зброю). Той принцип, що через загибель недосконалого ця боротьба веде до постійного удосконалювання, має силу також і тут. Борються знаряддя і знаряддя-ж стають при тому все більш досконалішими. Ті групи

або племена, які розпоряджають кращим знаряддям та зброєю, можуть собі краще запевнити достаточне прохарчування та в безпосередній боротьбі побивають і знищують гірше озброєні племена. Великі поступи техніки та методів праці, насамперед введення хліборобства та скотарства, роблять людину в старі часи тілесно сильнішою расою, яка не терпить більше так від несприятливих явищ природи. Раси, у яких технічні допомогові засоби розвинені найвище, проганяють інші, запевнюють собі найкращі землі, підносяться до цивілізації та покоряють всі інші. Панування європейської раси ґрунтується на її вищості.

Таким чином ми тут бачимо, яке різне значіння має у людини та у тварини той самий основний принцип, котрий формулював Дарвін та підкреснув Спенсер. Принцип, що боротьба веде до удосконалювання зброї, якою борються, викликає у людини та у тварини різні результати. У тварини вона веде до постійного розвитку природних органів тіла; це є основою учення про походження, зерно дарвінізму. У людини-ж вона веде до постійного розвитку знаряддя, техніки, продукційних сил. Це є основою марксизму.

Тут виявляється тепер, що марксизм та дарвінізм не є два незалежних учення, з котрих кожне має значіння у своїй власній області та котрі не мають між собою нічого спільного. Вони виходять в дійсности з того самого основного принципу. Вони становлять одну цілість. Новий напрям, який означається з повстанням людини, являється причиною того, що цей основний прин-

ціп проявляється в людському світі цілком инакше, ніж в світі тварин, що закон розвитку встановлює тут дарвінізм, а там марксизм.

З того моменту, коли люде виділились із світу тварин, розвиток знаряддя та в парі з ним ідучий розвиток методів і поділу праці і розвиток знання стають движучою силою суспільного розвитку. Вона викликає різні способи господарства: первісне комуністичне суспільство, селянське господарство, початки товарової продукції, середньовічний феодализм і, кінець кінців, сучасний капіталізм. Залишається ще тепер розглянути з точки погляду цієї залежності теперішній спосіб продукції та вірно прикласти й тут Дарвінівські принципи.

Капіталізм і соціалізм.

Особлива форма, якої набирає Дарвінівська боротьба за існування, як движуча сила розвитку людства, встановлюється суспільним співжиттям та уживанням знаряддя. Люде провадять боротьбу спільно в групах; у середині групи припиняється взаємна боротьба за існування та виступають взаємна допомога і соціальні почуття, в той час, коли поміж окремими групами боротьба все ще панує. І в цій боротьбі рішає технічне озброєння, так що її результатом є поступ техніки. Обидві ці обставини при різних господарських порядках впливають різно; подивимось тепер, як вони впливають при капіталізмі.

Коли буржуазія здобула політичну владу та зробила капіталістичний господарський лад па-

нуючим, то вона почала з того, що розбила феодальні пута та зробила людей вільними. Це було необхідним для капіталізму, кожен продуцент мусів мати можливість брати участь в конкурентній боротьбі, не будучи звязаним будь якими обмеженнями свободи діяльності, без огляду на будь які корпоративні з'обовязання, без будь яких перешкод завдяки приписам законів, цілковито по своїй добрій волі; тільки дякуючи цьому було можливим розвинути продукцію відповідно всім вимогам. Робітники не мусіли бути обмежені в свободному розпорядженні їхньою повною робочою силою будь якими феодальними чи цеховими з'обовязаннями; тільки дякуючи цьому вони могли продавати її, як товар, капіталістам, а ці могли її вповні використовувати. Тому буржуазія знесла всі старі союзи та з'обовязання. Вона зробила людей зовсім вільними, але разом з тим зовсім розрізненими та беззахистними. До того часу люди не були розрізненими; вони належали до якої-небудь корпорації; вони стояли під захистом пана або союзу та в них знаходили силу. Вони становили частину якоїсь суспільної групи, супроти якої вони мали з'обовязання і від якої одержували захист. Ці з'обовязання буржуазія знесла, вона зруйнувала корпорації та знищила феодальні відносини залежності. Увільнення праці означало разом з тим, що у людини був відібраний всякий притулок у її ближніх, що вона не могла більше опертися на інших; кожен був зданий цілковито на самого себе; сам проти всіх мусів він провадити боротьбу, вільний від усякого звязання та від усякого захисту.

Тут приходить до того, що при капіталізмі людський світ найбільше стає подібним до світу хижих звірів. Тому буржуазні дарвіністи у борючихся по одинці звірів шукали собі образ для людського суспільства; вони виходили фактично з цього досвіду і їхня хиба полягала тільки в тому, що вони розглядали капіталістичні відносини, як вічні людські відносини. Спорідненість спеціально-капіталістичних відносин боротьби з відносинами одинцями живучих тварин Енгельс виклав у своїй історичній книжці „Анті-Дюрінг“ так (293):

„Кінець кінців велика індустрія та утворення світового ринку зробили боротьбу універсальною та надали їй рівночасно нечуваної завзятости. Серед окремих капіталістів, як і серед цілих індустрій та цілих країн рішає про існування сприятливість природних чи витворених умов продукції. Упавшого без милосердя викидається. Це є Дарвінівська боротьба за існування кожного зокрема, перенесена з природи з більшою запеклістю в суспільство. Точка погляду природна для тварини з'являється, як вища точка людського суспільства“.

Що-ж властиво бореться в цій капіталістичній конкуренції та досконалість чого рішає про перемогу?

Поперед усього технічні допомогіві засоби, машини. Тут знов діє загальний закон, що боротьба веде до удосконалення. Досконала машина побиває недосконалау; непродуктивні машини та невеликі знаряддя гинуть, і машинна техніка розвивається велитенськими ступенями до все більшої продуктивности.

Це є правдиве прикладення дарвінізму до людського суспільства. Особливістю тут є те, що при капіталізмі панує приватна власність, при чому за кожною машиною стоїть людина. За великою машиною стоїть великий капіталіст, за малою — дрібний буржуа, і з поразенням малої машини гине також і дрібний буржуа зо всіма своїми надіями та всім своїм щастям у житті.

Поруч з тим ця боротьба є конкуренційною боротьбою капіталістів. Великий капітал є більш досконалим; великий капітал побиває менший, при чому капіталісти стають все більшими. Ця концентрація капіталу підкопує все більше його самого, бо вона зменшує число буржуазії, яка має інтерес в його задержанні, та збільшує народню масу, яка хоче його знищити.

В цьому розвитку мало по-малу зникає одна з характерних рис капіталізму. Робітнича класа в цьому світі людей, що борються по одинці кожен за себе, розвиває новий союз, класовий союз. Цим кладеться початок коаліціям для усунення взаємної конкуренції серед робітників та для об'єднання їх сил до спільної боротьби на зовні. До цієї нової класової організації, що повстала з природних відносин, відноситься все те, що було виведено для суспільних груп взагалі. В них в яскравий спосіб зростають соціальні стімули, моральні почуття, самопожертва та відданість групі в її цілому. А ця міцна зв'язь дає робіничій класі величезну силу, яка їй потрібна для побороення капіталістичної класи. Класова боротьба, яка не є боротьбою зі знаряддями, але є боротьбою за знаряддя, боротьбою за розпо-

рядження технічним озброєнням людства, ця боротьба рішається силою організованого поступовання, силою нової класової організації. Серед організованого робітництва зростає вже елемент соціалістичного суспільства.

Прикладім тепер той самий хід думок до майбутнього продукційного ладу, до соціалізму. І тут не припиняється конкуренція знаряддя, яка веде до удосконалення та панує над усією історією людства. Зовсім так само, як і при капіталізмі гірші машини все ще побиваються та усуваються з поля кращими машинами; все ще цей процес веде до швидкого піднесення продуктивності роботи. Але через те, що приватна власність на засоби продукції зноситься, за кожною машиною не стоїть більше людина, котра зве її своєю власною та поділяє її долю. Машини є загальною власністю, а їх конкуренція є тепер тільки нешкودливим процесом, котрий виконується свідомо людьми, які після розумного обдумання просто заміняють гірші машини на кращі. Таким чином, цей поступ ми означаєм власне тільки в переносному змислі, як боротьбу. Тут рівночасно кінчається і боротьба людей проти людей. З усуненням клас усе цивілізоване людство стає одним великим, солідарним продукційним товариством. До нього відноситься те саме, що відноситься до кожної суспільної групи: в ній припиняється взаємна боротьба за існування; вона ще провадиться тільки проти зовнішнього світу. Але на місце попередніх невеликих груп виступило тепер усе людство. Це значить, що боротьба за існування серед людства припиняється.

Вона провадиться ще тільки проти зовнішнього світу не як конкуренційна боротьба проти товаришів по виду, але як боротьба проти природи за прожиття. Але розвиток техніки та розвиток науки, що йде з ним в парі, впливає так, що навряд чи можна цю боротьбу назвати боротьбою. Природа стала підпорядкованою людям і при невеликому з їх боку зусиллі дає їм певне, ще й з лишком задовольняюче прожиття. Через це розвиток людства ступає на нові шляхи; період, коли воно мало по-малу підносилося із світу тварин та провадило боротьбу за існування у властивому розумінні, кінчається; людська форма боротьби за існування припиняється, починається новий період історії людства.

Видання У. С.-Д. Р. П.

І. Видання
Закордонної Групи У. С.-Д. Р. П. у Відні.

1. **К. Каутський: Соціалізація і робітничі ради.** (Наклад видавничого товариства „Українська Книжка“.)
2. — **Диктатура пролетаріату.**
3. — **Демократія чи диктатура.**
4. **А. Паннекук: Марксизм і Дарвінізм.**

(Всі чотири в перекладі Миколи Галагана.)

ІІ. Видання
„Знаття то сила“ — у Берліні.

5. **О. Бауер: Шлях до соціалізму.**
6. **К. Каутський: Соціяльна революція.**
7. — **Шлях до влади.**
8. — **Тероризм і комунізм.**
9. **Ф. Енгельс: Німецька селянська війна.**

2,10 (1986)

РЛ 4562 у

~~6658~~

АНТ. ПАННЕКУК

Марксизм і Дарвінізм

Переклад

М. ГАЛАГАНА

1921

Київ — Відень — Львів

Видання і наклад

Закордонної Групи У. С.-Д. Р. П.